

Povest o veliki vojni

Dušan Nećak, Božo Repe, Prelom: 1914-1918. Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni, Založba Sophia, Ljubljana, 2005, 298 strani.

Znana in ugledna slovenska zgodovinarja in profesorja, strokovnjaka za 20. stoletje, sta tokrat (ponovno) združila moči in, kot pravita sama, »*namesto nas zbrala, pregledala in prebrala relevantno obstoječo literaturo*« ter iz nje sestavila lično kompilacijo oz. napisala sintezo pod zgornjim naslovom. Delo sta si razdelila v maniri njunih ožjih, predvsem predavateljskih specialnosti, tako da je Nećak pokril dogajanje v širšem, evropskem in svetovnem merilu, medtem ko se je Repe posvetil pretežno slovenskemu prostoru.

Čeprav že sam naslov nakazuje, da je glavna tema knjige obdobje, ki ga zgodovinopisje označuje kot velika oz. 1. svetovna vojna, pa avtorja, kot je to v navadi, svojo zgodbo začneta na začetku 20. stoletja, se pravi še v času oz. svetu, ki ga je Zweig pred svojo smrtjo nostalgичno in idealizirano označil kot »včerajšnjega«

Tam se namreč začenja slabih 300 strani dolg sprehod skozi predvečer (in vzroke) do takrat največjega vojaškega spopada v zgodovini človeštva, vojna pa je podrobno predstavljena iz vseh pomembnih vidikov – vojaškega, političnega in širšega družbenega oz. socialnega. Občuten je posluš za vsakdanje življenje, tegobe in razmišljanje tako vojaštva kot civilnega prebivalstva v zaledju fronte, na okupiranih območjih ali v begunstvu, ponazorjen s pričevanji, citati ter posamičnimi konkretnimi življenjskimi usodami, ki politično-zgodovinskemu orisu dodajajo osebno, človeško noto. Posebno poglavje in teža sta znotraj tega konteksta namenjena Slovencem. Tako malemu človeku v vrtincu vojne vihre kot šibkim političnim elitam, ki so majhen narod v vse prej kot zavidanja vrednem položaju bolj ali manj uspešno krmarile po morju takratne geopolitike in se skušale izogibati čerem interesov velikih svetovnih sil. In za katere formalni konec vojne še zdaleč ni prinesel miru,

še manj pa gotovosti o tem, kakšna bo nadaljnja usoda naroda.

V okviru opisovanja velikih in za celotni nadaljnji potek 20. stoletja usodnih dogodkov ob koncu vojne in neposredno po njej je precej prostora namenjenega koncu velikih imperijev, pri čemer je razveseljiv predvsem, manj znani, prikaz dogajanja na pogorišču Osmanskega cesarstva. Po-udarjeno je tudi revolucionarno vrenje po Evropi, se pravi boljševiška revolucija in državljanska vojna v Rusiji ter zadušitev revolucije v Nemčiji ipd., posebna pozornost pa je logično namenjena razpadu Avstro-Ogrske in dogodkom v na novo nastalih »nacionalnih« državah, formalno rojenih na izpeljankah pariške mirovne pogodbe.

Konec koncev je prav slednja določila pravila in meje nove, t. i. versajske Evrope, v kateri smo se Slovenci znašli razdeljeni v štirih državah, izmed katerih so nam tri (Italija, Madžarska in Avstrija) bile že od samega začetka izrazito nenaklonjene, če uporabimo najmilejši možen izraz, četrta – Jugoslavija – pa je kljub formalni materinski vlogi delovala vse preveč mačehovsko, da bi večina z njo lahko bila zadovoljna. In prav s povojno ureditvijo meja ter začetkom novega obdobja Jugoslavije, Evrope in sveta avtorja zaključujeta svojo pripoved o svetovni vojni, ki se je v zgodovino žal zapisala šele kot prva.

V slovenskem zgodovinopisju sicer že obstajajo kvalitetna dela, ki se posvečajo posameznim obdobjem in vsebinam, ki jih zajema Repetova in Nećakova knjiga, pa naj gre za spominske zapise, objave virov, znanstvene razprave ali zaključne monografije. Navezujejo se tako na slovensko in nasploh avstro-ogrsko in evropsko stvarnost v zadnjih desetletjih pred izbruhom vojne kot tudi na samo dogajanje med vojno ter še posebej slovensko politiko in družbo v prelomnih letih razpadanja črno-žolte monarhije ter nastanek, razvoj in realizacijo jugoslovanske ideje ... Pri tem velja izmed slovenskih avtorjev izpostaviti kar nekaj imen različnih generacij, vse od Zwitterja, Melika in Pleterskega do Vodopivca, Cvirna, Perovška, Grdine, Rahtena in drugih mlajših zgodovinarjev. Pomembna dosežka v preteklih letih, ki v slovensko zgodovinopisje vnašata svež in moderen, tako vsebinski kot stilski pristop sta nenazadnje tudi Slo-

venska kronika XIX. oz. XX. stoletja ter še »vroča« Slovenška novejša zgodovina 1848–1992.

Vendarle pa zaokroženih pregledov, ki bi oris temeljnih značilnosti in najpomembnejših dogajanj teh med seboj tako usodno povezanih obdobj vključili v samostojno delo, ni ravno na pretek. Sploh še takih, kjer gre za poudarjeno narativno, poljudno, bralcu prijazno pisanje, ki pa vseeno ne odstopa od strokovnih meril in se ne izogiba relevantni znanstveni literaturi, iz katere črpa.

Zato je izid Preloma toliko pomembnejši. Z njim so dodaten »učbenik« dobili zahtevnejši srednješolci (in njihovi učitelji), študentje obvezno študijsko »skripto«, s katero se bodo odslej dosti lažje prebijali skozi ostala, specialnejša dela, vsi ostali, tako zgodovinarji kot ljubitelji zgodovine, pa tako rekoč neizogiben kos strokovne literature in obenem nadvse uporaben in koristen priročnik.

Tone Kregar

Podobe iz življenja v temi

Tone Kregar, Aleksander Žižek, Okupacija v 133 slikah, Celje 1941–1945, Muzej novejša zgodovine Celje, Celje 2006, 104 str.

Aprila leta 1941 je na Celje legla tema. Črna. Tako črna, kot je naslovnica kataloga, izdanega ob novi občasni razstavi Muzeja novejša zgodovine Celje (MNZC). Trajala je štiri leta in pregnati je niso mogle baklade "nadjudi", ki so jo pravzaprav prinesli. Šele ko so pregnali njih, teme majskega dneva leta 1945 ni bilo več. Ostale pa so slike.

Avtorja kataloga nam predstavljata izbor iz fotografskega materiala, nastalega v času nemške okupacije Celja. O motivih za njegov nastanek in naslovitev, kriterijih za izbor fotografij in o členitvi samega dela nam na kratko v uvodu spregovorita kar sama. Pomenil naj bi nadgraditev četrtega zvezka zbirke MNZC *Odsevi preteklosti*, ki je predstavil obdobje druge svetovne vojne in nemške okupacije, v njem pa je fotografija imela le stransko

vlogo. Zato so se v MNZC odločili za samostojno predstavitev fotografskega materiala iz tega obdobja. Predstavljene fotografije v glavnem še niso bile objavljene, spet pa večinoma predstavljajo vsakdanjik Celja v času okupacije. Nekatere (streljanje talcev v Starem piskru, ukradeni otroci pred okoliško osnovno šolo, posmehu izpostavljeni partizani na celjskih ulicah) pa so takšnega simbolnega pomena, da ne moremo oporekati njuni odločitvi za vključitev – kljub siceršnji usmeritvi kataloga in kljub njihovemu mnogokratnemu pojavljanju.

Večino uporabljenih fotografij hrani MNZC v zbirki fotografa Josipa Pelikana, nekaj pa tudi v zbirkah drugih avtorjev, zlasti še enega celjskega fotokronista, A. Perissicha. Manjši del jih izvira iz drugih institucij v Celju (Pokrajinskega muzeja Celje, Osrednje knjižnice Celje) in Muzeja novejša zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Katalog je vsebinsko razdeljen na tri dele, naslovljene z zgornimi citati iz opisovanega obdobja. Vsak ima kratek uvod in podpoglavja, kjer so z bolj ali manj obsežnimi komentarji predstavljene v tematske sklope povezane fotografije.

Prvi del (*"Spodnja Štajerska je spet svobodna"*) nam predstavi celjske Nemce pred vojno, postopno nacifikacijo njihovih združenj in "znanstveno" utemeljevanje nemškega značaja jugoslovanskega dela Štajerske, potek okupacije mesta in organizacijo nemške okupacijske uprave Celja. Sprehod skozi 21 fotografij tega dela se začne s sliko simbola celjskega nemštva, *Nemškega doma*. Njegov stolp še danes stoji, kljub temu da je oktobra leta 1945 Rudolf Stermecki predlagal, da ga porušijo. Tedaj je prevladal zmernejši predlagatelj, ki se je zavzel le za odstranitev "freske" na njem.¹

Osrednji del (*"Še nikoli nismo bili tako mladi, močni, verni in fanatični, kakor smo danes"*) tvori osem podpoglavij s 63 fotografijami. Že uvod nam nakaže usmeritev predstavljenih fotografij. Predstavitvi *Štajerske domovinske zveze* (ŠDZ) ter njene vpetosti in stalne prisotnosti na vseh področjih življenja Celjanov med vojno sledi opis tedanjega šolstva in gospodarstva. Slovensko mladino je okupator skušal prekvasiti z organizacijo *Nemška mladina*, katere športno dejavnost nam katalog

¹ *Nova pot*, 19. oktober 1945, str. 8, Ustanovni občni zbor tujsko-prometnega društva Celje.